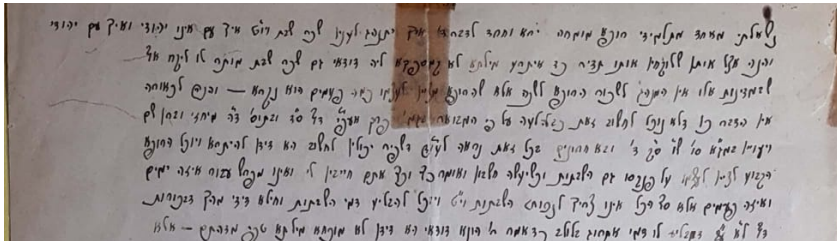

תשובה מכת"י בעניין שכר שבת לרופא*

נשאלתי מאחד מתלמידי, רופא מומחה ירא וחרד לדבר ד', איך יתנהג לעניין שכר שבת ויו"ט, איך עם אינו יהודי ואיך עם יהודי.

והנה, אצל אותו [רופא] שלוקחין אותו תדיר כד איתרע מילתא, לא מספקא לי דוודאי גם שכר שבת מותר לו ליקח. אף שבמדינות אלו אין המנהג לשכור רופא לשנה אלא שהרופא מציין לעצמו כמה פעמים הוא נקרא. והנה לכאורה אין הדבר כן, דלא נוכל לחשוב זאת כהבלעה, על פי המבואר בגמ' פרק אף על פי [כתובות] דף ס"ד ובתוס' ד"ה מיחזי ובר"ן שם, ויעויין במג"א סי' ש"ו ס"ק ז' ובאחרונים². בכל זאת נראה לענ"ד דשפיר יכולין לחשוב הא דידן להיתרא, ויוכל הרופא הקבוע לציין לעצמו על פנקסו גם השבתות, וכשיעשה חשבון ואומר כך וכך אתם חייבין לי, ואינו מפרש עבור איזה ימים ואיזה פעמים אלא סך הכל, אינו צריך לנכות השבתות וימים טובים, ויוכל להבליע דמי השבתות. וחילא דידי מהך דבכורות דף ל"א ע"ב דמבליע לו דמי אתרוג בלולב כדאמר רב הונא, דוודאי האי דידן לא מוכחא מילתא טפי מדתתם³.

* לע"נ המחבר הגאון הצדיק רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, מקים עולה של תורה בגרמניה, שנלב"ע לפני מאה ועשרים שנה, בד' בתמוז תרנ"ט. יישר כוחו של מר אורי וירצבורגר נ"י מירושלים שהעביר את התשובה לפרסום ב'המעין'. התשובה היא מעיזבונו של ד"ר יצחק יוליוס פרויס מחבר הספר החשוב 'הרפואה והתלמוד', וניתנה למר וירצבורגר ע"י מר יוסף ברקן, נינו של ד"ר פרויס. נראה שהנמען הוא ד"ר פרויס עצמו. תודה לרב דניאל כ"ץ ממכון 'מרחבים' בראשות הרב יגאל ב' שפרן שטרח ותיקן והוסיף מקורות והערות, ומערכת 'המעין' השלימה את הדברים, פתחה את רוב ראשי התיבות והוסיפה תיקונים קלים.

- 1 ראה תקציר תשובה אחרת באותו עניין בשו"ת רבי עזריאל ח"א עמ' קלג.
- 2 ביאור: השואל סבר שאם הוא נקרא פעמים רבות בוודאי שמותר לו לקחת שכר כהבלעה. הרב משיב שמספר הפעמים הרב אינו פותר את בעיית שכר השבת, אם התשלום הוא על עבודות שנעשו בשבת.
- 3 הרב מחדש שאם בגביית התשלום הוא אינו מפרט את סיבת הגבייה, אף שהוא יודע שהגבייה כוללת

אלא מה שאני מסופק הוא היכא שלא נקרא אלא באקראי פעם אחת, או להתייעץ עם הרופא שיש להם תדיר, אם מותר לו ליקח וליהנות משכרו, או לא. והספק אם מותר לו - א' מישראל, ב' מנכרי⁴.

א. והנה מעיקרא מנכרי האיך הולך לרפאות, לפי מה דאיתא [במסכת] ע"ז כ"ו סבר רב יוסף למימר אולודי נכרית בשכר בשבתא מותר, א"ל אביי מצינו למימר להו וכו', וכן פסק להדיא שו"ע (או"ח סי' של סע' ב), א"כ איך מותר כלל? אלא שיש לומר שדבר ידוע הוא דאנו לא מצינו לאשתמוטי, כדאביי, ויש לחוש הרבה משום איבה, וגם שאינם עובדי ע"ז [הגויים בזמננו] ומצווים אנו להחיותם. וכבר העיר על זה שו"ת חתם סופר בהשמטות לחו"מ סי' קצ"ד, ועיין ג"כ חת"ס סי' קל"א, ושם העיר ג"כ דאולי דוקא באולודי פליג אביי אבל בסתם רפואה מודה, דבאולודי איכא איסורא טפי, דמוליד בן לע"ז, וממילא אי כן סבר רב יוסף הא בפירוש קאמר שכר מותר, ודוקא בשכר, ובחינם לא דמצי לאשתמוטי, וגם משום לא תחנם, וממילא דהשכר מותר. וכן מצאתי ג"כ, אחר שאמרת כי בהשקפה ראשונה, בחתם סופר שרשמת⁵. אלא שאולי יש לדחות, דמשכר שבת לא איירי התם, והוא הדין שצריך שלא יהנה מהשכר אלא יתנונו לצדקה, כאשר היא באמת דעת הגאון בעל חתם סופר, עיי"ש⁶.

ועוד אמינא, דגם בלא [זה] יוכל לילך לבקר את החולה ולומר לו רפואתו, דהא לא עביד ולא מידי רק אמירה בעלמא⁷, ואף שעל פיו עושה הרוקח (האפאטעקער) הרפואות, מה בכך, הא הוי כאומר לגוי עשה מלאכתך, ואין איסור אמירה לגוי שבות אלא בשביל ישראל. ועיין שו"ת ב"ח החדשות סי' ב', ובפרט מה דהביא בקונטרס אחרון [ראיה] נפלאה משיטה מקובצת בבא מציעא דף צ', דז"ל התם, אבל רבינו הגדול הרמב"ן אמר דלא אמר אמירה לגוי שבות אפילו במה שאין ישראל עובר אלא כשאומר לו לעשות לצורך ישראל, ולא באומר לו לעשות לצורך גוי עצמו, שהרי הרופא מותר וכל אדם לומר לגוי שיבשל או שיעשה סם פלוני לעצמו בשבת, וכן המנהג פשוט בכל ישראל לרופאים. עכ"ל. וכשאני לעצמי אוכל להביא עוד כדמות ראיה מהא דנדירים מ"א (ע"ב) המודר הנאה מחברו מרפאו רפואת נפש אבל לא

- גם ביקורי שבת, הדבר מותר, כפי שמותר בשביעית להבליע דמי פירות שביעית בתוך דמי היתר.
- 4 הרב מחדד שהשאלה היא על מקרה שבו יש קריאה בודדת בשבת, שאז עולה בחדות שאלת שכר שבת.
- 5 הרב מבאר שכל היתר לרפא גוי בשבת הוא רק בשכר, שאם לא כן יש בעיה לעסוק בכך הן מצד איסור שבת והן מצד איסור לא תחנם, וממילא הוא מוכרח לקבל שכר, ועל כן השכר מותר.
- 6 הרב דוחה שאף אם יש הכרח לקבל שכר כדי להתיר את הריפוי, אין זו סיבה להתיר את השכר בהנאה, וייתכן שעליו לתתו לצדקה. וכך היא דעת החתם סופר.
- 7 הרב טוען שגם הנחת היסוד לפיה השכר מתיר את הריפוי אינה נכונה, אך היות והרופא אינו עושה פעולת ריפוי, אלא מדובר בהדרכה רפואית ובאמירה בעלמא, אין בכך איסור בשבת.

הנאת ממון, ואיתא התם: "רפואת נפש גופו, רפואת ממון בהמתו. א"ר זוטרי בר טובי אמר רב אבל אומר לו סם פלוני יפה לו סם פלוני רע לו" דאמירה ולא כלום היא והנאה ממילא אתיא. איברא דמי שאמר כך אפילו מהנהו לא מיקרי, לא כ"ש שאינו לרופא כמו איסור כלל. עכ"פ ברור הוא דמה שאומר לנכרי בשבת סם פלוני יפה לך, וגם אומר כך להרוקח (אפאטעקער), אין בזה איסור. אלא דמספקנא אי שכרו מותר או לא, ופשטינא מהך דרב יוסף בע"ז דף כ"ו ע"א⁸.

ב. והנה בהא דשכר שבת ראיתי מבוכה גדולה, וכבר הרגישו מה שיש מהסתירה בזה העניין בדברי מאור עינינו הרמב"ם, שפסק הך דבבא מציעא נ"ח, השוכר את הפועלים לשמור את הפרה לשמור את התינוק לשמור את הזרעים אין נותנין לו שכר שבת ולפיכך אין אחריות שבת עליו, להלכתא בפרק [שישי] מהל' שבת [הל' כה], ובפרק כ"ג הל' כ"ד כתב על פי דברי מתני' וגמ' שבת דף ק"כ, ב ואומר לאחרים בואו והצילו לכם ואם היו פקחין עושין עמו חשבון אחר השבת, ומפרש בגמ' פקחין דידיעי דכה"ג לאו שכר שבת הוא, והרמב"ם כתב וז"ל: "האומר לאחרים בואו והצילו לכם וכו' ואם לא רצה המציל לקחתו ונותנו לבעליו מותר לו ליטול ממנו אחר השבת שכר עמלו, ואין זה שכר שבת שהרי אין שם מלאכה ולא איסור, שלא הוציאו אלא במקום מעורב". עכ"ל. והרב המגיד כתב, לא דכוונת הר"מ לומר דשכר שבת מותר בעושה דברים המותרים, שהרי סוף פירושו מבואר שלשמור את התינוק אסור לקבל שכר שבת אא"כ היה שכיר שבוע כמבואר שם, אלא כוונת רבינו בכאן שלא הותר בכאן שום דבר איסור מפני הפסד הממון כדי שנאמר שלא יהא מותר להציל אלא למפסיד. עכ"ל. והדברים באמת קשין להולמן, דמה בכך, עכ"פ איהו הרוויח במה דעביד בשבתא. ופירש דברי הרב המגיד במג"א סי' של"ד ס"ק י"ג, שכתב שכוונתו למה שכתב רש"י דהמצילין יאמרו דמהפקירא קזכו שיעור שכרן, עיי"ש. ובאמת קשה להעמיס בדברי הרמב"ם, ששפתותיו ברור מיללו "שהרי אין שם מלאכה ולא איסור", פירוש כזה.

ובאמת דברי הרמב"ם הבינים כפי פשטותם גם הרב המאירי בחידושו לשבת (ק"ז, ב), שכתב שם וז"ל: וגדולי המפרשים והמחברים כתבו שהרי אין כאן מלאכה ולא איסור. ואין הטעם נראה, דאף היתר אין אדם יכול ליטול שכר שבת. אלא שאין כאן שכר הואיל ויכולים להחזיק בכולן. עכ"ל. ודבריו קשין, שהרי הוא בעצמו כתב וז"ל, ואם נוהגים במידת החסידות [לאו דוקא חסידות אלא יראת שמים, ועיין בגמ'], ורוצים להחזיר לו כל אחד ואחד מן האנשים שהצילו עמו מה שלקחו, אלא שרוצים הם שכר טרחה, מותרים הם ליקח ממנו שכר טורחם. ואין זה ראוי לומר שיהיו אסורים ליקח שכרם מה שטרחו בשביל שנראה שכר שבת, שזה אינו שייך לומר כאן כך, שהרי יכולין להחזיק בכל בהיתר. עכ"ל. וקשה, דמה בכך, עכ"פ המה באמת לא

8 לסיכום: מותר לרפא את הגוי על ידי אמירה בעלמא, אך הספק על השכר נותר בעינו.

החזיקו ולא רוצים להחזיק, בשביל שידעים כי לא ברצון הפקיר, ואיך יקבלו עתה שכרן מפני שמעיקרא היו יכולין לזכות, אתמהא.

יהיה איך שיהיה, עכ"פ המאירי הבין בדברי הרמב"ם כפי פשוטן, וכתב שכך כתבו גדולי המפרשים והמחברים, וגם הב"ב הביא דברי הרמב"ם כפשוטן ולא העיר מאומה. והרמב"ם גופיה כתב בפירוש המשניות וזה לשונו, כי אם היו המצילין פקחין, ר"ל מחודדים, ידעו כי השכר שיקחו ממנו אחר השבת אינו שכר שבת ויהיה אסור, אלא שכר עמלם ויהיה מותר. עכ"ל.

ג. אשר על כן נלע"ד דבר חדש בס"ד. דדעת הרמב"ם היא כך, שבאמת אם לא עשה אדם שום מלאכה ולא איסור, ואעפ"כ מאליו בא לו איזה רווח, לא מקרי זה שכר שבת. ואין להקשות מהך דבבא מציעא ומרמב"ם פ"ו, דהתם מטעם שכירות אתינו עלה, וחיישינן למקח וממכר ושכירות שבת ויו"ט, לכך התם שכר שבת מיקרי שהרי הושכר זה האיש לשבת⁹. ואין לסתור מהך דכתובות דף ס"ד, דהתם כיון דאגיד בה [הוין] כעין שכירות. ובאמת בדיוקא רבא קאמר בגמ' "מיחזי כשכר שבת", דייקא מיחזי, דמשכיר לא איירי, וכנ"ל. וגם הך דפסחים דף נ' ע"ב שכר מתורגמים אין להקשות דאינהו נמי כעין שכירי יום הויין שהרי רובא דרובא שבת ויו"ט הם נצרכים, אלא דגם ביומא דכלה הם מתורגמין אם התם דוקא **מיחזי** כשכר שבת, כאמור בגמ', ודו"ק. ולהמעין היטב בדברי הר"מ בפירוש המשניות שהבאתי לעיל נמי יש לדייק הכי, שהרי פירש וחילק בין שכר שבת לשכר עמלם, שכר שבת שהשכיר את עצמו לשבת אסור להם, ולא שכר עמל המותר בשבת.

ד. ונלע"ד דכך היא גם דעת רש"י, דכתב בבבא מציעא נ"ח השוכר את הפועל נזהר לפרש אם שכיר יום הוא, מה שנראה שפת יתר, דהא מסיפא שכיר שבת שכיר שבוע דייקינו לרישא. אלא דרש"י רצה לדייק מפני שהוא שכיר יום. ובשבת ק"כ ג"כ כתב רש"י באוקימתא ד"ה הכי קאמר: "פקחין היו בהלכות, ויודעין דכה"ג לאו שכר שבת הוא, דמעיקרא לאו מדעתא דשכר פעולה נחית" וכו'. ולא איירי כאן רש"י כלל מהך דמהפקרא קזכו בהם, דבאמת לא רצו לזכות, אלא דבכל זאת שכרן מותר שאין כאן לתא משכירות, ואך בפירוש התימא אגרא דשבתא שקלי נחית רש"י להך דמהפקרא קזכו. ודו"ק.

ובאמת אני תמה על בעל מג"א, שהביא דברי רש"י הללו על טעמא דמהפקרא קזכו על הדין השני שכתוב בסעיף ט' ואם אינם רוצים לזכות וכו', שאין לו שייכות לזה, שהרי בפירוש קאמר ואם אינם רוצים לזכות, ונכנס בדיוקים לפרש דהמצילים יאמרו לזכות מההפקר שיעור שכרן. ובאמת רש"י במתק לשונו נזהר מזה היטב, ולא הביא הך טעמא דמהפקרא קזכו בסיומא דמילתא. ודו"ק.

9 הרב מחדש שהגדרת שכר שבת תלויה בכך שיהיה מקבל השכר פועל שכיר. מכאן הוא ממשיך ומחזק את חידושו בדיוקים בדברי רמב"ם, רש"י וטור.

ה. וכדעת הרמב"ם ורש"י נראה לענ"ד ג"כ היא דעת הטור והב"י, אף שלא פירשו כך באר היטב, אך כתבו: "ואין רוצים לזכות, אלא רוצים להחזירו ולקבל שכרם על הצלתם, הרשות בידם", דייקא "לזכות" אין רוצים, ושכרם הוא על הצלתם, וכמבואר לעיל.

ו. והנה, עוד דבר הוא בספק עמדי, אם דווקא הותר לו ליטול אם נותנין לו, או הותר לו ג"כ לתבוע. וניחזי אנן: מפשוטא [ד]לשון מתני' וגמ' דשבת ק"כ נראה דאף לתבוע מותר, דהא קאמר "ואם היו פקחין עושין עמו חשבון לאחר השבת", וכן הוא באוקימתא דגמ'. אלא שהרמב"ם שינה את לשונו מלשון מתני' וגמ', ואמר: "ואם לא רצה המציל לקחתו, ונתנו לבעליו, מותר לו ליטול ממנו ולא לחוש לשכר שבת", אמנם לתבוע עדיין לא ידענו אם מותר, דאולי יהא זה אסור, מפני שתהא התביעה שלו, בצירוף מה שאמר לו בעה"ב בואו והצילו לכם, כעין עד מוכיח דמעיקרא מדעתא דשכר פעולה נחית, ויהא אסור משום לתא דשכירות. אמנם מלשונות הטור והב"י נראה דגם לתבוע מותר, והוא מתאים יותר עם לישנא דהש"ס. והנה בפרק ו' הל' כ"ה בפועל כתב הרמב"ם: "לא יתן לו שכרו של שבת", כאשר הוא לשון הברייתא בגמ', ובתוס' "אין נותן לו", משמע דאין השוכר רשאי ליתן. וכן הוא בשו"ע סי' ש"ו "אינו נותן לו". אך בטור לא כתוב כך אלא "אסור לו ליקח שבת", והב"י לא העיר על השינוי הזה מאומה.

ז. ואגב אורחה אעיר בזה העניין שני גרגרים, כעין פירות הנושרין.

וזה יצא ראשונה: א' המג"א ס"ק י"ג בסוף כתב וז"ל, אבל הצילו בהיתר אפילו החזירו לו בהיתר מותר לקבל שכר שבת, כ"כ הרמב"ם. וכתבו במחצית השקל: כ"כ הרמב"ם ט"ס הוא, אלא דברי שלטי גיבורים הן, ואין הדברים מפורשים אלא כך הבין בעל מג"א.

ולי נראה דיפה כתב בעל מג"א שהוא מהרמב"ם, שהרי הרמב"ם כתב ואם לא רצה לקחתו ונתנו לבעליו מותר לו ליטול ממנו לאחר השבת שכר עמלו, עכ"ל, הרי לך שהחזירו לו מקדם, ושכרו מקבל אחר השבת. ומה שכתב המג"א מיהו אפשר דאין מחזירין אותו בע"כ, הך ספיקא איפשיטא לפי שיטת הרמב"ם כפי מה שאני מפרש אותו, דדוקא ליטול שרי אך לתבוע (לו) [לא], כ"ש שאין אנו כופין אותו. אמנם בלישנא דהטור וב"י אין נראה כך.

ב' הך ברייתא דהשוכר את הפועל לשמור את הפרה וכו' כתב רש"י דבשל הקדש איירי, וביאר פרה - פרה אדומה, תינוק - שלא יטמא, זרעים - שדה המבכרת, וזרע לעומר קודם הפסח. ומהתימה, מה הכריחו לרש"י לפרש כן, ולא כך פירשו הר"ף והרמב"ם והטור והב"י וגו'. וכתוב בשיטה מקובצת וז"ל, ולא מתמה שבתוספתא היא שנויה עם דיני השומרים [והיא פ"ח דשבת לענין שבת, וריש פ"ח דמציעא גבי השומרים]. והנה מצאתי מי שכתב דרבותא אתי לאשמעינן דסוף דהוי חפצי שמים בכל דבר אסור [עיין חסדי דוד על התוספתא]. אך מה הכריחו לרש"י לפרש כן?

אשר על כן נלע"ד לפרש באופן אחר. דהנה יש להעיר דרש"י ד"ה השוכר את הפועל כתב "גזבר של הקדש ששכר פועלים משל הקדש", שנראות מילים יתרות, מה שאין אנו רגילים לקרוא אצל רש"י ז"ל. ונראה דדייק רש"י בלישנא דברייתא אין נותנין לו, למה לא קיצרה בלשונה למימר אין לו שכר שבת, ואין נותנין לו משמע דאין רשאיין משל הקדש, שהוא אינו רשאי ליתן אם לא לתועלת הקדש, ובאמת אינש אחרינא צריך אינו ליתן, אך רשאי הוא ליתן עכ"פ בתורת מתנה בעלמא. וזה השומר מפני שאין עליו אחריות היה יכול לקבל, ולא נחשיבנו כשכר שבת. והרמב"ם שמפרש הברייתא באדם בעלמא דעתו דאפילו אדם פשוט נמי אינו רשאי ליתן מפני לפני עיור. והטור כתב וביאר יותר שהוא אינו רשאי ליקח.

- וזאת דרך אגב.

ח. אך נחזור לשאלתנו ונאמר, דלפי המבואר לעיל אם הרופא אינו תובע, אלא שלאחר השבת שולחין לו ממון, פשיטא דרשאי לקבלו, דהוי ליה ממון שאין לו תובעין, ומתנה בעלמא היא דיהיבו ליה, ואיהו לאו אדעתא דשכר גמר רפואותיו. אלא דנראה דאף לתבוע שרי, דלא מיבעיא בנכרי, דכל ההיתר הוא דוקא שכר, וכדביארנו בריש המאמר, אלא אפילו בישראל, מפני שאין כאן שום מלאכה ולא איסור¹⁰.

והנה מצאתי בשו"ת מהר"י מברונא סי' קי"ד שהתיר למילדת את הישראלית בשבת ליקח שכר שבת, וגם להפקיע בבית דין, ונפקא ליה מהך דהחזנין והתוקעין שהביאו בטור ובמרדכי. ואני תמה, דעדיפא מיניה הוי מצי להביא ראייה להיתרא מהא דסי' תקכ"ו סעיף ה' החופר את הקבר למת ביו"ט שני מותר לו ליטול שכר כי המלאכה הותרה לו, דיו"ט שני לגבי מת כחול שוינהו רבנן, וכן נמי הותר להמילדת להוליד. ודו"ק¹¹.

ובסוף התשובה כתב מהר"י מברונא וז"ל: ולי נראה דאף כי האי גוונא דכבר היא מושכרת, לכו"ע חשוב בהבלעה ויוצאת בדיינים משום סכנה, דילמא אי ידעה דלא ליתב לה שכר לא אתיא, או מתעצלת במצוה. עכ"ל. ואם כי נראין טעמי דחיקי, בפרט זה האחרון שהוא נגד חוקי הנימוס ודרך ארץ שיהא רופא מתעצל בכל זאת, על כל פנים רופא עדיף ממילדת¹².

10 הרב מסכם לפי האמור לעיל שבוודאי מותר לקבל שכר שנותנים לו אם לא תבע, ומותר אף לתבוע, הן בגוי והן בישראל, שהרי לא עשה שום איסור במלאכתו והוא אינו מוגדר כשכיר, וכפי שביאר בארוכה.

11 עוד טעם להתיר על פי המהר"י מברונא הוא שמותר ליטול שכר על המצוה.

12 עוד טעם להתיר הוא שלא יתשלם במלאכתם ולא יתעצלו לרפא בשבת.

